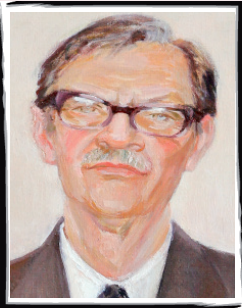

Adriaan de Groot

Hoogleraar, schaker, denkpsycholoog, methodoloog, onderwijskundige, wetenschapsfilosoof en essayist

Prof.dr. A.D. (Adriaan) de Groot (1914-2006) begon zijn studie wiskunde aan de Universiteit van Amsterdam (UvA). Na het behalen van het kandidaatsexamen wiskunde stapte hij over naar filosofie met hoofdrichting psychologie. In zijn studietijd bestond er geen zelfstandige studierichting psychologie. In 1941 behaalde hij het doctoraalexamen en in 1946 promoveerde hij op het proefschrift *Het denken van den schaker*. Na zijn doctoraalexamen werkte hij enkele jaren als leraar wiskunde en als bedrijfspsycholoog. In 1948 werd hij bij de UvA benoemd tot lector in de Toegepaste Psychologie. In

1950 werd dit lectoraat omgezet in een ordinariaat. Tot zijn emeritaat in 1979 was hij verbonden aan de UvA met verschillende leeropdrachten: toegepaste psychologie; methodenleer, inzonderheid de toegepaste psychologie; grondslagen en methodenleer van de sociale wetenschappen. Daarna had hij tot 1984 een persoonsgebonden leerstoel bij de Rijksuniversiteit Groningen.

Veelzijdigheid

De Groot was een zeer veelzijdige man. In zijn jonge jaren behoorde hij tot de beste schakers van ons land. Hij was bijvoorbeeld lid van het team dat in 1939 Nederland vertegenwoordigde bij de Olympiade te Buenos Aires. De Groot begon zijn wetenschappelijke loopbaan als wat toen denkpsycholoog heette en nu cognitief psycholoog wordt genoemd. Zijn proefschrift had betrekking op de denkprocessen die optreden bij het schaken van meesters en amateurs.

De Amerikaanse psycholoog en socioloog Herbert A. Simon (1916-2001) ontdekte het proefschrift en zag het belang voor de cognitieve psychologie. In 1965 verscheen de Engelse vertaling onder de titel *Thought and choice in chess*, die grote invloed heeft gehad op de internationale ontwikkeling van de cognitieve psychologie. Vanaf zijn benoeming bij de UvA leverde De Groot forse kritiek op vele aspecten van de toenmalige psychologiebeoefening. Op theoretisch niveau verzette hij zich met zijn

 De Groot werd geboren op 11 oktober 1912 in Molenbeek, België. Hij was de zoon van de hoogleeraar dr. H.C.J. (Bert) Duijker (1912-1983) tegen de fenomenologische psychologie, die vooral veel aanhang had in Utrecht. Op toegepast niveau pakte hij stokpaardjes als de projectietest, het grafologisch oordeel en de klinische blik hard aan. De kracht van De Groot was echter dat hij niet alleen kritiek leverde, maar ook alternatieven aanreikte. In 1961 verscheen zijn boek *Methodologie* waarin hij laat zien hoe het anders en beter kan. Het wetenschapstheoretisch kader van *Methodologie* is het kritisch rationalisme van de filosoof K.R. (Karl) Popper (1902-1994). Dit werd voor de onderzoeker bruikbaar gemaakt door het te combineren met richtlijnen voor het formuleren van theorieën, het toetsen van hypothesen, het meten van variabelen, het verzamelen van gegevens en het interpreteren van onderzoeksresultaten. Daarbij maakte De Groot ook dankbaar gebruik van recente inzichten in de klassieke testtheorie (Gulliksen, 1950) en validiteittheorie (Cronbach & Meehl, 1955). Het boek had enorme invloed, niet alleen in de gedragswetenschappen maar ook ver daarbuiten. Mijn veronderstelling is dat het boek zo invloedrijk was doordat het de onderzoeker een samenhangend kader bood voor het gehele proces van wetenschappelijk onderzoek, van theorievorming tot interpretatie van resultaten.

In zijn boek *Vijven en zessen* (1966) richtte De Groot zijn kritiek op het Nederlandse onderwijs. De beoordelingen van onderwijsresultaten en zak/slaagbeslissingen waren veel te subjectief en dienden te worden verbeterd. Ook hieraan ging De Groot iets doen.

Onderzoeksinstituut

Aan het eind van de jaren vijftig had De

Groot het Research Instituut voor de Toegepaste Psychologie (RITP) voor het doen van contractonderzoek opgericht. In 1963 richtte hij de Afdeling Examen Techniek (AET) op bij het Psychologisch Laboratorium van de UvA. De AET ging zich bezighouden met psychometrisch onderzoek op het gebied van examens, terwijl het RITP in die tijd opdrachtonderzoek deed voor het construeren van studietoetsen en tests. In 1963 was R.F. (Bob) van Naerssen (1922-2007) bij De Groot gepromoveerd op het proefschrift *Selectie van chauffeurs* en De Groot trok hem aan als hoofd van de AET. Het RITP was gehuisvest in de privéwoning van De Groot en de AET in een pand van de UvA. Aan het eind van de jaren zestig werden RITP en AET ondergebracht in hetzelfde pand aan de Herengracht te Amsterdam, waardoor de samenwerking tussen het toegepast psychometrisch werk van het RITP en het theoretisch psychometrisch werk van de AET nog werd versterkt.

Meester en leerling

In deze periode kom ik zelf in beeld. Ik studeerde psychologie aan de UvA en vond de studie heel interessant. In de doctoraalfase was een stage opgenomen en het was standaard om een praktijkstage te doen. Ik deed twee maanden stage op het gebied van selectie en beroepskeuze. Ik zag mijn toekomst daarin niet liggen en ik overwoog serieus om met de studie te stoppen. Tot mijn geluk ontdekte ik dat een student ook een researchstage mocht doen bij De Groot. Deze stage betrof psychometrisch onderzoek naar de Nederlandse versie van de Study of Values (SOV)-vragenlijst die naar de oorspronkelijke auteurs (Allport, Vernon & Lindzey) de AVL was genoemd. Hierdoor kon ik onmiddellijk op en ik was voor

de rest van mijn leven verkocht aan de psychometrie. Ik leerde De Groot ook kennen in de dagelijkse praktijk. Hij had toen een zeer typerende manier van werken. Meestal verscheen hij aan het eind van de ochtend, veelal in kamerjas en met een gepeld ei in de hand, bij zijn RITP-medewerkers en stagiaires. Hij liep iedereen langs en gaf commentaar en adviezen. In de middag deed hij van alles en nog wat: vergaderen, college geven, spreekuur houden enzovoort. Na negen uur 's avonds begon het echte werk. Hij ging dan schrijven en hield dat vol tot diep in de nacht. Na dit werk deponeerde hij een stapel handgeschreven vellen papier op het bureau van zijn secretaresse die ze uittypte zodat De Groot de volgende avond en nacht verder kon met schrijven en herschrijven. Ik deed ook mijn afstudeerwerkstuk bij De Groot over de psychometrische eigenschappen van de AVL. In 1965 behaalde ik het doctoraalexamen en De Groot vroeg mij om wetenschappelijk medewerker bij de AET te worden. Ik behoefde mij geen moment te bedenken en ik werd aangesteld bij de AET.

De Groot en Van Naerssen

Ik denk dat ik op geen betere plek had kunnen beginnen. De Groot was een begaafd generalist en Van Naerssen was een begaafd specialist (psychometricus). De Groot en Van Naerssen waren in vele opzichten hun tijd ver vooruit. In het psychologieonderwijs van de UvA werden vele vernieuwingen ingevoerd die nu gemeengoed zijn maar toen nog geheel nieuw waren in de gedragswetenschappen. Studenten kregen getypte samenvattingen van colleges, proeftentamens en meerkeuzetentamens. De hele AET werkte mee aan het construeren van de tentamens. Ieder meerkeuze-item werd in

plenaire AET-vergaderingen besproken en daarna – meestal vele keren – herschreven. Van Naerssen was buitengewoon competent in het schrijven van ALGOL-computerprogramma's en de tentamens werden onmiddellijk geanalyseerd met behulp van de modernste psychometrische methoden. Dit werk resulteerde in een leerboek getiteld: *Studietoetsen: construeren, afnemen, analyseren* (A.D. de Groot, R.F. van Naerssen, et al., 1969).

Eigenzinnig promotor

De Groot had over publiceren en promoveren opvattingen die toen in het geheel niet gangbaar waren. Hij beschouwde onderzoek dat niet was gerapporteerd als niet gedaan. De AET-medewerkers moesten dan ook al hun onderzoek vastleggen in memoranda die in plenaire AET-vergaderingen werden besproken. Een dissertatie was een proeve van bekwaamheid en geen levenswerk zoals in die tijd gebruikelijk was. In de periode 1954 tot en met 1978 zijn dertig dissertaties onder zijn supervisie tot stand gekomen. Dat was voor die tijd, waarin nog geen aio-stelsel bestond, een zeer groot aantal. Van het begin af aan had De Groot mij gezegd dat ik moest promoveren. Mijn proefschrift kwam min of meer vanzelf tot stand. Ik bundelde een aantal van mijn AET-memoranda, schreef een inleiding en een discussie en mijn proefschrift over studietoetsen was klaar (Mellenbergh, 1971). In die tijd mochten delen van een proefschrift niet zijn gepubliceerd alvorens het proefschrift was verdedigd. Ik heb nooit begrepen waarom dat zo was, maar het promotiereglement schreef dat voor. Na mijn promotie heb ik een aantal hoofdstukken van mijn proefschrift gepubliceerd als artikelen. De Groot

heeft mij dan ook eigenlijk laten promoveren op artikelen, zoals nu bijna standaard is bij aio-proefschriften.

Oprichting CITO

In 1966 vestrekte de Gemeente Amsterdam het RITP en het Nutseminarium voor Pedagogiek de opdracht studietoetsen te construeren voor het eind van het toenmalig lager (huidig basis) onderwijs te Amsterdam. Deze meerkeuzetoetsen werden in het voorjaar van 1966 afgenomen en zij werden door mij psychometrisch geanalyseerd. Het gehele project werd uitvoerig verantwoord en beschreven in het boek *Amsterdamse Schooltoetsen* (Samenwerkende Instituten Nutseminarium en RITP, 1967). Dit boek en de invloed van De Groot op het overheidsbeleid vormden de basis voor de oprichting van het CITO in 1968. De blauwdruk voor het CITO was in feite al ontstaan tijdens een studiereis van De Groot naar Amerika. Tijdens zijn verblijf op het Educational Testing Service in Princeton schreef hij *Testmethoden ten dienste van het onderwijs* (De Groot, 1958). Dat werd in feite een pleidooi voor een centraal instituut voor toetsen en examens. Hij was er trots op toen het tot stand kwam. Bij zijn afscheid schonk hij zijn professoraal portret ook aan het CITO met de woorden: 'ik hang hier graag' (Luijten, 1993).

Maagdenhuisbezetting

De Groot was voorstander van meer invloed van studenten in het universitaire bestuur, maar na de Maagdenhuisbezetting van 1968 raakte hij in conflict met studenten. Radicale studenten streefden niet naar democratisering maar naar politisering van de universiteit. De conflicten met studenten verer-

gerden nog doordat hij een rapport over selectie in het hoger onderwijs publiceerde (De Groot, 1972). Hierin pleitte hij onder andere voor een selectieve propedeuse die gevolgd moest worden door selectievrij onderwijs tot het eind van de studie. Over selectie wordt nu vrijelijk gediscussieerd, maar werd toen door radicale groeperingen afgeschilderd als een manier om het volk uit te buiten en te onderdrukken. De Groot was persoonlijk zeer gekwetst door dergelijke kritiek en vanaf 1971 heeft hij zich teruggetrokken uit het onderwijs aan studenten van de UvA.

Betekenis

De Groot is tot op zeer hoge leeftijd actief gebleven. Het werk liet De Groot te weinig tijd om nog op topniveau te kunnen schaken, maar op 73-jarige leeftijd zag hij nog kans een kloksimultaan tegen het eerste team van de schaakclub uit zijn jeugd te winnen. Zijn wetenschappelijke belangstelling ging in zijn latere jaren vooral uit naar wetenschapsfilosofische problemen. Hij publiceerde onder andere een boek over de analyse van wetenschappelijke begrippen (De Groot & Medendorp, 1986) en nog kortgeleden publiceerde hij een boek over de rol van het forum van wetenschapsbeoefenaren (De Groot & Visser, 2003), een onderwerp dat hij al in 1961 in *Methodologie* aan de orde had gesteld.

Rondom De Groot is het beeld ontstaan van de harde methodoloog die de mens in getallen wilde vangen. Niets is minder waar. De Groot was zelf vooral geïnteresseerd in conceptuele beschouwingen, kwalitatieve analyses, intuïtie en interpretaties. Hij was daarentegen wél de kampioen van de rede. De bundel die hem aangeboden werd bij

zijn afscheid van de UvA had daarom als titel *Rede als richtsnoer* (Mellenbergh, Van Naerssen & Wesdorp, 1979). Zowel in onderzoek als praktijk moet de psychologiebeoefening rationeel zijn. Theorieën moeten helder en consistent zijn, hypothesen moeten toetsbaar zijn, instrumenten moeten deugdelijk zijn en resultaten moeten openbaar en controleerbaar zijn. Dat heeft niets te maken met kwantitatief of kwalitatief, maar alles met verantwoorde psychologiebeoefening.

*De Groot is de meest invloedrijke Nederlandse psycholoog van de vorige eeuw. Internationaal stond hij aan de basis van de cognitieve revolutie in de psychologie. Nationaal heeft hij met zijn boek *Methodologie de toon gezet voor het empirisch onderzoek in de gedragswetenschappen* en zijn werk over studietoetsen heeft de examenpraktijk fundamenteel gewijzigd. ■*